

انجمن علمی فقه‌پژای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌پژای تطبیقی

Volume 3, Issue 2, 2023

Comparative Study of Virtual Testimony Hearing in the Framework of Electronic Proceedings

Mohammad Ensafdoost¹, Mahdi Esmaili*², Hasan Hajitabar Firoozjai³

1. Ph.D Student, Department of Criminal law and Criminology, Ayatollah Amoli Branch, Islamic Azad University, Amol, Iran.
2. Assistant Professor, Department of Law, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. (Corresponding Author)
3. Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Ghaemshahr Branch, Islamic Azad University, Ghaemshahr, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 77-89

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0002-3229-159X

TELL: +989112223927

Email: dresmaeli@yahoo.com

Article history:

Received: 07 Apr 2023

Revised: 22 May 2023

Accepted: 30 May 2023

Published online: 22 Jun 2023

Keywords:

Evidence, Virtual Testimony, Electronic Proceedings, Judicial Procedure.

ABSTRACT

Undoubtedly, testimony has a special place as one of the proofs of litigation, but due to the increasing progress of technology and issues related to electronics, electronic proofs such as testimony in cyber space and electronic proceedings have been discussed and investigated. To speed up the judicial process can have positive consequences. One of the important solutions to increase the speed of judicial services is providing services electronically with the minimum possibility of physical presence of citizens and avoiding the delay of proceedings. The purpose of this article is to conduct a comparative study of hearing virtual testimony in electronic proceedings. The findings indicate that in virtual testimony the originality and correctness of its attribution to the witness, as well as the safety and reliability of the means of giving it is important. Considering that the legal document of hearing virtual testimony is foreseen in the current laws, in order to regulate its administrative procedure, the Head of Judiciary issued a directive on how to conduct virtual testimony and the use of available electronic devices in cases where witnesses go to a court other than the competent court hearing the case, but they are unable to appear in the competent court, using the facilities of the court of residence of the witness.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2023 The Authors.

How to Cite This Article: Ensafdoost, M; Esmaili, M & Hajitabar Firoozjai, H (2023). "Comparative Study of Virtual Testimony Hearing in the Framework of Electronic Proceedings" . *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 3(2): 77-89.

دوره سوم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۲

مطالعه تطبیقی استماع شهادت مجازی در چارچوب دادرسی الکترونیک

محمد انصاف دوست^۱، مهدی اسماعیلی^{۲*}، حسن حاجی‌تبار فیروزجایی^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد آیت‌الله‌املی، دانشگاه آزاد اسلامی، آمل، ایران.

۲. استادیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسؤول)

۳. دانشیار، حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد قایمشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، قایمشهر، ایران.

چکیده

بدون شک شهادت به‌عنوان یکی از ادله اثبات دعوا جایگاه ویژه‌ای دارد، اما با توجه به پیشرفت روزافزون فناوری و مسائل مربوط به الکترونیک، ادله اثبات الکترونیکی مانند شهادت در فضای مجازی و دادرسی الکترونیکی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. یافتن راهکارهایی برای تسریع در روند دادرسی می‌تواند پیامدهای مثبتی داشته باشد. یکی از راهکارهای مهم برای بالا بردن سرعت و سهولت خدمات قضایی با حداقل امکان حضور فیزیکی شهروندان و پرهیز از اطاله دادرسی، ارائه این خدمات از طریق الکترونیک است. هدف از انجام مقاله حاضر مطالعه تطبیقی استماع شهادت مجازی در دادرسی الکترونیک است که با استفاده از روش توصیفی تحلیلی در صدد بررسی این موضوع بر آمدم. یافته‌ها حاکی از آن است که با توجه به اینکه در ادای شهادت مجازی، از یک طرف، اصالت و صحت انتساب آن به شاهد و نیز امنیت و اطمینان ابزارهای ادای آن و از سوی دیگر رعایت هرچه بیشتر اصل ترافعی بودن دعوی مدنظر است، ریاست قوه قضائیه با توجه به اینکه مستند قانونی استماع شهادت مجازی در قوانین کنونی پیش‌بینی شده است، برای تنظیم روال اداری آن، طی بخشنامه‌ای دستورالعمل نحوه انجام شهادت مجازی و استفاده از وسایل الکترونیکی موجود را در مواردی که شهود به دادگاه دیگری غیر از دادگاه صالح رسیدگی کننده به دعوا دسترسی دارند، اما متعذر از حضور در دادگاه صالح هستند، با استفاده از امکانات دادگستری محل سکونت و یا اقامت شاهد و یا دادگستری مرکز استان مقرر می‌دارد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۷۷-۸۹

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد آرکیو: X۱۵۹۸-۳۲۲۹-۰۲۰۰۰۰۰۰۰۰

تلفن: +۹۸۹۱۱۲۲۳۳۹۲۷

ایمیل: dresmaeli@yahoo.com

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۱۸

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۲/۰۳/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۰۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۴/۰۱

واژگان کلیدی:

ادله اثبات دعوی، شهادت مجازی، دادرسی الکترونیک، رویه قضایی.

مقدمه

نظام حقوقی ایران چگونه صورت می‌پذیرد؟ فرضیه‌ای که در پاسخ به پرسش مزبور مورد ارزیابی قرار می‌گیرد این است که: با توجه به اینکه این تبصره ۲ ماده ۲۰۴ قانون آیین دادرسی کیفری، ذیل عنوان مبحث دوم تحت عنوان احضار و تحقیق از شهود و مطلعان از فصل ششم قانون آیین دادرسی کیفری که به بیان وظایف مقامات دادسرا می‌پردازد، آمده است، مشخص می‌شود که علاوه بر اینکه تحقیق از شهود در دادگاه می‌تواند به صورت از راه دور و حسب مورد الکترونیکی و یا غیرالکترونیکی باشد، در دادسرا نیز می‌توان تحقیق از شهود و مطلعان را به صورت از راه دور و به صورت الکترونیکی و یا غیرالکترونیکی انجام داد. با توجه به مقررات فوق و قواعد کلی شهادت مشخص می‌شود که ادای شهادت «از راه دور» که خود به دو دسته شهادت الکترونیکی و غیرالکترونیکی تقسیم می‌شود مقید به تحقق شرایط خاصی، از جمله احراز شرایط شاهد، شرایط شهادت و همچنین شرایط خاص شهادت مجازی به عنوان دلیل اثبات دعوا می‌باشد که بدون شک احراز آنها برعهده قاضی رسیدگی کننده و حسب مورد دیگر مقامات قضایی در دادگاه و دادسرا می‌باشد.

موضوع پژوهش حاضر به صورت بسیار محدود و در چارچوبی متفاوت در برخی پژوهش‌ها مورد توجه قرار گرفته است. در همین راستا می‌توانیم به مقاله اخوان فرد و شهیدی صادقی تحت عنوان «بررسی تطبیقی استماع شهادت شهود در داوری فضای مجازی در نظام‌های داوری آمریکا، اروپا و ایران» اشاره کنیم. از نظر نویسندگان، در عصر حاضر به جهت پیشرفت در فناوری‌های نوین از جمله فضای مجازی، با فرصت‌های کمی و کیفی مواجهیم که از جمله آن‌ها، مبحث استماع شهادت شهود در داوری فضای مجازی می‌باشد. استماع شهادت شهود در فضای مذکور به موجب تصریح و یا تلویح قوانین و کنوانسیون‌های معتبر بین‌المللی نظیر قانون نمونه داوری آنسیترال و قواعد داوری اتاق بازرگانی بین‌المللی و همچنین با استنباط از مفهوم برخی از مقررات قوانین داوری داخلی از جمله قانون آیین دادرسی مدنی و قانون داوری تجاری بین‌المللی و صراحت مقرر در قانون تجارت الکترونیک، مورد حمایت قانون‌گذار ایرانی قرار گرفته و علاوه

متعاقب پیشرفت فناوری اطلاعات، فرهنگ دادرسی از سیستم سنتی به سیستم الکترونیکی یا سازگار با فناوری اطلاعات و ارتباطات تغییر یافت؛ به گونه‌ای که قوه قضاییه جمهوری اسلامی ایران در راستای سیاست‌ها و راهبردهای خود نسبت به الکترونیکی شدن دادرسی اقدام کرده است. فرآیند الکترونیکی دادرسی در ایران از اوایل دهه ۸۰ شمسی آغاز شد و نتیجه آن ایجاد سیستم مدیریت پرونده‌های قضایی است. از طریق این سامانه علاوه بر مکانیزه شدن امور اداری قوه قضائیه، برخی خدمات قضایی از جمله ارائه دادخواست، نظارت بر پرونده‌ها و ... به شکل الکترونیکی و اینترنتی نیز به مردم ارائه می‌شود.

در ارتباط با ضرورت پژوهش حاضر باید عنایت داشت که پیشرفت علم ابزارهایی را در اختیار بشر امروزی گذاشته است که علاوه بر اینکه از سرعت و امنیت بالایی برخوردارند، موجب کاهش هزینه‌ها، سرعت در انجام امور و صرفه‌جویی در زمان شده است. امروزه دستیابی به تأمین امور فوق یکی از ضرورت‌های نظام قضایی جمهوری اسلامی ایران است. قانونگذار در راستای هماهنگ شدن با پیشرفت‌های علمی امکان ادای شهادت از راه دور را در ماده ۱۸۶ قانون مجازات اسلامی پذیرفته است. قانونگذار در این ماده برای تحقق عدالت و احقاق حق و عدم به وجود آمدن عسر و حرج برای طرفین دعوا و به ویژه شهود، پیش‌بینی کرده است که شهادت شهود در مواردی بدون مراجعه حضوری به دادگاه، به صورت غیرحضوری و از طریق الکترونیکی و یا با استفاده از دیگر وسایل صورت گیرد. بدین صورت که مقرر کرده است: «چنانچه حضور شاهد متعذر باشد، گواهی به صورت مکتوب، صوتی - تصویری زنده و یا ضبط شده، با احراز شرایط و صحت انتساب، معتبر است». در راستای این تحول، تبصره ۲ ماده ۲۰۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ نیز مقرر کرده است که «در صورتی که دلیل پرونده منحصر به شهادت شهود و مطلعان نباشد، تحقیق از آنان می‌تواند به صورت الکترونیکی و با رعایت مقررات راجع به دادرسی الکترونیکی به عمل آید». پرسشی که پژوهش حاضر در صدد پاسخ به آن می‌باشد این است که استماع شهادت به صورت مجازی در

احتمال می‌رود شهادتی در دست داشته باشد، ممکن است به دادگاه احضار شود. البته شهادت شاهدان روش مهمی در یک دادرسی است که وکلا را قادر می‌سازد به سؤالات و ایراداتی که توسط طرف مقابل مطرح می‌شود، پاسخ دهند. در صورت لزوم شهادت شاهدان، ممکن است در هر نقطه‌ای از جهان باشد که احضار شود و شهادتش پذیرفته شود. شهروندان ایالات متحده که در خارج از مرزهای این کشور زندگی می‌کنند، وظیفه نامشخصی دارند که در صورت نیاز به شهادتشان در دادگاه‌های آمریکایی برای انجام چنین کاری حاضر شوند. اگر شاید امکان حضور در دادگاه را نداشته باشد، می‌تواند شهادتش را به صورت رسمی نوشته تا در دادگاه خوانده شود و پرونده رسمی ثبت شود (Mason & Seng, 2017: 47-49).

از سال ۱۹۹۳، شاکیان مدنی اجازه یافتند در صورت عدم امکان حضور شاهد، نوار ضبط شده ویدئویی از شهادتشان را در دادگاه نشان دهند و اگر وکیل یا مدعی العموم نیز سؤالی داشته باشند می‌توانند به صورت ویدئویی ضبط شده از شاهد بپرسند تا در دادگاه نمایش داده شود، در صورتی که شاهد دسترس نباشد. این ویدئو ممکن است به همان اندازه امکان مؤثر باشد که حضور حقیقی شاهد در دادگاه مؤثر است. در واقع پیشرفت تکنولوژی در حال حاضر این را فراهم آورده که چهره و صدای شاهدان به راحتی ضبط شده، به طوری که توانایی قضاوت و ناظران برای ارزیابی اعتبار شهادتشان حتی بیشتر از زمانی باشد که شاید به شکلی واقعی در دادگاه حضور یابد (Tran, 2022: 70; Green, 2009: 15).

به علاوه فناوری جدید، امکان ارائه شهادت در دادگاه از طریق ماهواره را نیز فراهم آورده است. در برخی موارد ممکن است طرفین تمایل داشته باشند که شاهدان به صورت زنده و در همان زمان برگزاری دادگاه شهادت دهند. تصور کنید امروزه می‌توانید محاکمه‌ای را در شیکاگو انجام دهید که در آن شهادت شاهدان را به طور زنده و از طریق ماهواره از توکیو می‌شنوید و مورد بررسی قرار می‌دهید.

حضور همزمان شاهدان و بررسی واکنش‌ها و حالات چهره‌شان در زمان پرسش‌ها می‌تواند شرایطی همچون

بر آن، اعتبار قضایی نیز به آن اعطا شده است. در این مقاله که به روش توصیفی - تحلیلی صورت پذیرفته است، نگارندگان برآنند تا استماع شهادت شهود در داوری فضای مجازی را به صورت تطبیقی در نظام‌های داوری آمریکا، اروپا و ایران مورد بحث و بررسی قرار داده و در ادامه اعتبار قانونی و قضایی این شیوه استماع شهادت و نیز چگونگی جرح شهود و در نهایت فرصت‌ها و چالش‌های موجود در فرآیند استماع شهود در داوری فضای مجازی مورد واکاوی واقع گردد. همانطور که مشاهده می‌شود تمرکز پژوهش حاضر بر چارچوب دادرسی الکترونیکی در قالب قوانین کیفری نسبتاً جدید نظام حقوقی ایران می‌باشد که همین موضوع جنبه نوآوری پژوهش حاضر است.

۱- مفهوم شهادت مجازی

شهادت توسط وسایل الکترونیکی یا سایر وسایل از راه دور شامل استفاده از تکنولوژی صوتی و تصویری مخصوصاً کنفرانس‌های ویدئویی و تلویزیون مدار بسته و استفاده انحصاری از رسانه‌های صوتی و تصویری، می‌باشد. در محاکمات تحت شرایط خاصی امکان حضور فیزیکی شاهد در جلسه تحقیق و شهادت فراهم نیست در این اثناء اعطاء نیابت قضایی بعضاً مشقت بار و یا شاید غیرقابل اعتماد جلوه می‌نماید که پیشنهاد می‌گردد با حفظ قیود و ضوابط فنی و علمی و بکارگیری اهل فن و متخصص در این زمینه، شهادت بصورت غیرحضور و در فضای مجازی استماع گردد (اخوان فرد، ۱۳۹۹: ۴۸).

تقریباً همه دادرسی‌های سنتی به شدت وابسته به شهادت شفایی هستند. شاهدان از سوی دادگاه احضار می‌شوند تا در جلسه رسیدگی به سؤالاتی که مطرح می‌شود، پاسخ دهند. در قرن بیستم در حقوق آمریکا برای استناد به شهادت، شهادت تنها یک شاهد مشترک کافی بود. همچنین ممکن است در جریان یک دادرسی مدنی طرفین نیز برای شهادت دادن احضار شوند، مدعیان و طرفداران‌ها نیز ممکن است احضار شوند. بنابراین ممکن است شهادتی که به دادگاه دعوت می‌شود مستقل و بدون هیچگونه ارتباطی با طرفین باشد. اما در ایالات متحده، هر شهروندی از هر نقطه ایالات متحده که

حرکات فیزیکی، وضعیت صورت (خوشحالی، ناراحتی، عصبی بودن، استرس و...) نیز دیده می‌شود که همه این موارد می‌تواند در دادرسی تأثیرگذار باشد و صحت و سقم شهادت را برساند (Casey, 2011: 47). نوار ویدئویی به‌عنوان یکی از روش‌های اثباتی می‌باشد که در حقوق کامن‌لا استثنایی بر شهادت می‌باشد. به عبارت دیگر در حقوق کامن‌لا شهادت دست دوم (نقل قول شده) مورد پذیرش نیست مگر در این حالت، آن هم به شرطی که واقعاً به شاهد دسترسی نباشد (Salamone, 1987: 1592).

۲-۳- شهادت از طریق کنفرانس تلفنی

این روش هم در مورد متهم و هم در مورد شاهد قابل طرح می‌باشد. در این روش دادگاه به‌صورت زنده با شاهد یا متهم تماس تلفنی برقرار می‌کند و به دعوا و شهادت از طریق تلفن رسیدگی می‌کند. صدای وی برای حضار دادگاه پخش می‌شود ولی تصویری در آن رؤیت نمی‌گردد. این روش دارای مزایایی است از جمله اینکه هزینه‌های رفت و آمد را از بین می‌برد؛ احتمال لغو جلسه دادرسی به جهت بدی آب و هوا و... به دلیل عدم حضور شاهد یا متهم از بین می‌رود و مزایای دیگری که موجب شده از سال ۱۹۸۳ در آمریکا برای اولین بار در دادگاه تجدید نظر مینوستا مطرح گردد. تا سال ۱۹۹۳ بیش از دو هزار پرونده در این دادگاه، به این روش استماع شد که از هدر رفتن ۱۲۰ روز جلوگیری نمود. در سال ۱۹۸۹ در پرونده‌ای که اتهام فرد به طور تلفنی رسیدگی می‌شد، حکم اخراج یک متهم مهاجر صادر شد. شیوع استفاده از آن نسبت به ویدئو کنفرانس کمتر است ولی در کشوری مانند آمریکا که در آن تنوع استفاده از روش‌های مختلف در دادرسی بالا است؛ مورد استفاده قرار گرفته است. اینکه دقیقاً در چه دعوی کاربرد داشته، مستلزم یک تحقیق مجزا است ولی از نظر ایرادات، همان ایراداتی که به ویدئو کنفرانس وارد است در اینجابه طریق اولی می‌توان وارد نمود. مهم‌ترین ایراد عدم رعایت شرط مواجهه است که متعاقباً می‌آید (Toussiant, 2000: 396).

حضور حقیقی شاهد در جلسه دادرسی را فراهم کند (Biasiotti et al, 2018: 5).

به موجب قاعده ۱۵ آیین دادرسی فدرال بحث شده که اصل بر شهادت حضوری است جز در موارد استثنایی که این موارد استثنایی نیز در پرونده‌های مختلف بررسی شده است. برای مثال در پرونده‌ای که قرار بود یک طفل مورد تجاوز جنسی، علیه متهم شهادت دهد؛ به دلیل امکان فشار روانی وارده بر او در هنگام شهادت فیزیکی، در مورد او شهادت کنفرانسی مطرح شد (Lageson, 2020: 63). شهادتی که در آن فرد در دادگاه حضور فیزیکی نداشته باشد شهادت مجازی خوانده می‌شود. در ایالات متحده آمریکا شهادت مجازی از سه طریق صفحه نمایشگر، نوار ویدئویی و کنفرانس تلفنی قابل ارائه است که در ادامه به توضیح آن‌ها خواهیم پرداخت.

۲-۲- روش‌های شهادت مجازی

در این قسمت به بررسی روش انجام شهادت مجازی پرداخته خواهد شد.

۲-۱- شهادت از طریق ویدئو کنفرانس

شهادت از طریق ویدئو کنفرانس، شیوه‌ای است که به موجب آن یک طرف در خارج از دادگاه، شاهد است. در اینجا یک صفحه نمایشگر و میکروفن جلوی او وجود دارد و شرکت‌کنندگان در دادرسی وی را می‌بینند و در طرف دیگر قاضی و هیأت منصفه می‌باشند که در دادگاه حضور فیزیکی دارند. در این روش چهره و صدای شاهد از طریق صفحه نمایشگر دیده می‌شود و هر دوطرف می‌تواند به تعامل و گفتگو بپردازند (Biasiotti, 2018: 14).

۲-۲- شهادت از طریق نوار ویدئویی

گاهی بنابه دلایلی حضور شاهد با مشکل مواجه است در نتیجه شهادت ویدئویی ارائه می‌شود. باید توجه داشت که در این روش شاهد، صدا و تصویر ضبط شده و برخلاف شهادت از طریق ویدئو کنفرانس، پخش غیر زنده می‌شود. از نظر حقوقی این روش به جهت ایراداتی که حقوقدانان آمریکا به شهادت کتبی می‌گرفتند مطرح شد. در شهادت کتبی فقط نوشته و کلمه وجود دارد درحالی که در شهادت ویدئویی،

۳- روش‌ها و اعتبار شهادت مجازی در نظام حقوقی ایران

در نظام حقوقی ایران به موجب ماده ۶۵۹ ق.آ.د.ک به کارگیری سامانه‌های ویدئو کنفرانس و سایر سامانه‌های ارتباطات الکترونیکی به منظور تحقیق از اصحاب دعوی، أخذ شهادت از شهود یا نظرات کارشناسی در صورتی مجاز است که احراز هویت، اعتبار اظهارات فرد موردنظر و ثبت مطمئن سوابق صورت پذیرد. همچنین به موجب تبصره ۱ ماده ۶۵۵ همین قانون، در کلیه مراحل تحقیق و رسیدگی حقوقی و کیفری و ارائه خدمات الکترونیک قضائی، نمی‌توان صرفاً به لحاظ شکل یا نحوه تبادل اطلاعات الکترونیکی از اعتبار بخشیدن به محتوا و آثار قانونی آن خودداری نمود (مواد ۶۴۹ تا ۶۹۹ قانون آیین دادرسی کیفری راجع به آیین دادرسی الکترونیکی می‌باشد)؛ البته توجه به این نکته ضروری است که با توجه به تبصره ۲ ماده ۲۰۴ قانون آیین دادرسی کیفری چنین شهادتی در صورتی معتبر می‌باشند که دلیل پرونده منحصر به شهادت شهود و مطلعان نباشد. این در حالی است که برخی از فقهای معاصر شهادت الکترونیکی و غیر حضوری را نپذیرفته‌اند. در استفتائی که حضرت آیت الله مکارم شیرازی چنین آمده است: «نظر معظم له در خصوص ماده ۱۸۶ قانون مجازات اسلامی در باب شهادت شهود به صورت الکترونیکی؛ صوتی و تصویری از مکانی غیر از محل دادگاه و نزد قاضی چه می‌باشد. این موضوع در شهادت به معنای عام کلمه و شهادت به معنای خاص کلمه (شهادت شرعی) چگونه تفسیر می‌کنند؟ آیا ایشان این ماده را مطابق شریعت می‌دانند؟» پاسخ: «شهادت باید حضوری باشد.» (مکارم شیرازی، ۱۳۹۹). نکته‌ای حائز اهمیت در این زمینه این است که فتوای مزبور در پاسخ به سؤالی است که در آن، زمان اداء شهادت مقید به مواقع اضطراری همچون شیوع بیماری‌های مسری از قبیل ویروس کرونا نشده است.

در مقابل، برخی دیگر از فقهای معاصر چنین شهاداتی را در صورتی که واجد سایر شرایط صحت باشد صحیح می‌دانند؛ توجه به استفتاء ذیل که از مرحوم حضرت آیت الله سید محمود هاشمی شاهرودی^(۵) صورت گرفته راه گشا است: «شهادت مجازی که به طرق زیر مطرح می‌شود، از نظر شرعی (با فرض فراهم بودن سایر شرایط شهادت، مانند بلوغ و ...) چه

حکمی دارد؟ الف. شهادت از طریق سیستم مدار بسته ب. شهادت از طریق ویدئو کنفرانس ج. شهادت از طریق نوار ویدئویی ضبط شده د. شهادت از طریق کنفرانس تلفنی». جواب: «حضور شاهد نزد قاضی، لازم نیست؛ بلکه کافی است شهود واجد شرایط شهادت باشند و برای قاضی شهادت ایشان محرز شود، از هر طریقی که میسر است» (هاشمی شاهرودی، ۱۳۹۹). به نظر می‌رسد آنچه در اعتبار شهادت الکترونیک مؤثر است وجود این نکته است که بررسی گردد، آیا ضرورتی بر ادای شهادت در محل دادگاه وجود دارد یا خیر؟ همچنین آیا می‌توان حضور مجازی شاهد را در محکمه کافی دانست؟ آنچه از ظاهر اقوال فقهای امامیه در مباحث مربوط به قضا به دست می‌آید این است که چنان چه مدعی دلیل اثباتی دعوی خود را شاهد معرفی نماید، باید وی را در محکمه حاضر نماید و اینگونه عبارات حاکی از آن است که شهادت شهود لزوماً باید در دادگاه صورت پذیرد (مغنیه، ۱۴۲۵: ۱۳۷/۵). مطابق دیدگاه برخی از فقها در صورتی که شهادت شهود سایر شرایط حجیت شهادت را داشته باشد هر چند نزد قاضی اداء نشود دارای حجیت است (سبزواری، ۱۴۱۳: ۲۷). در مقابل این دیدگاه برخی دیگر از فقهای امامیه معتقدند در صورتی که شهادت شهود در خارج از مجلس محکمه اداء شود اعتباری در حکم حاکم ندارد (کاشف الغطاء، بی تا: ۳۰۵/۴).

با استفاده از مواد ۲۳۲ تا ۲۴۷ قانون آیین دادرسی مدنی به دست می‌آید که هر چند قانونگذار ایرانی نظر به حضور شهود در دادگاه دارد اما در موارد تعدّر شاهد در دادگاه و همچنین در مواردی که دادگاه مقتضی بداند، می‌تواند گواهی گواه را در منزل یا محل کار او یا در محل دعوا توسط یکی از قضات استماع کند. برخی اساتید معتقدند به وجود آمدن قناعت وجدان، علت شرط استماع شهادت توسط قاضی می‌باشد؛ لذا اگر این علت به هرنحوی تأمین گردد استماع شهادت از سوی قاضی در دادرسی اسلامی موضوعیت نخواهد داشت (زراعت، ۱۳۸۸: ۴۶). از آنجایی که در دادرسی الکترونیک افراد دخیل در دادرسی، در جلسه دادگاه حضور مجازی دارند، شهادت آنان را نیز می‌توان شهادت در محکمه محسوب نمود؛ البته شاید بتوان گفت حتی اگر قائل به حجیت شرعی شهادت الکترونیکی نباشیم در صورتی که با شهادت

طولانی، دلیل دیگری وجود ندارد که انتظار داشته باشیم که نیاز باشد که شاهدان برای شهادتی که می‌خواهند بدهند حتماً در نزد قاضی، هیأت منصفه و وکلا حضور فیزیکی داشته باشند. یک دادرسی به‌طور معمول ممکن است همچون نمایش یک فیلم باشد. گاهی نیز شهادت مجازی به جهت دوری راه یا به جهت بیماری و حضور در بیمارستان یا مواردی مانند این مطرح می‌شود. در رویه قضایی، دادگاه برای شهادت مدعیان اصلی، ویدئوی دو طرفه را پذیرفت. با این استدلال که یکی از آن‌ها از سلامت کمی برخوردار است (و امکان مسافرت مجدد به آمریکا را ندارد) و دیگر این که هر دو بزه‌دیده در کشور دیگری سکونت دارند و به‌جهت مشکلات روانی، قادر به آمدن به آمریکا نیستند. پرونده با اعتراض متهم (بعد از صدور حکم محکومیت) به‌خاطر عدم رعایت شرط مواجهه، به دیوان عالی رفت. دیوان عالی استتناً موجود در قانون برای پذیرش شهادت مجازی را در این پرونده، بنا به دلایلی وارد دانست: ۱. شاهد در خارج از حوزه اقتدار دادگاه برای احضار سکونت دارد (سکونت در کشور دیگر). ۲. بیماری یکی از شهود؛ و ۳. ضروری بودن شهادت این دو نفر در این پرونده. دیوان استدلال کرد این سه دلیل با «خط مشی قضایی» مرتبط می‌باشد (Neubauer & Fradella, 2015: 542).

شاید مطلوب‌تر آن باشد که برای حفظ اقتدار دادگاه تنها در موارد خاص حضور شاهدان یا طرفین برای شهادت در دادرسی‌های سنتی لازم باشد، یا شاید حتی ممکن است نیاز به یک شاهد مستقل برای این کار باشد. مناسب‌ترین حالت ممکن است این باشد که دو شاهد عینی در رابطه با مسأله‌ای مهم در یک پرونده حضور یابند تا نظرات هر دو شنیده شود؛ در چنین شرایطی شواهد ادعایی به راحتی در دسترس قرار می‌گیرند و ممکن است ارزش هزینه‌های زیاد را هم داشته باشند. اما وجود شهادت ضبط شده این امکان را به اعضای هیأت منصفه می‌دهد تا در هر زمان که بخواهند شهادت ثبت شده را مشاهده کنند. به نظر می‌رسد حداقل آنچه در هنگام شهادت شاهد روی صفحه نمایش به‌صورتی ختئی به چشم می‌خورد، بخشی از شواهدی باشند که در صورت شهادت حضوری به چشم نیابند، چراکه برخی واکنش‌های روحی

الکترونیکی برای قاضی اطمینان و علم شخصی حاصل شود دادگاه می‌تواند بر مبنای آن از جهت حجیت علم قاضی رأی را صادر نماید.

۴- مزایای مرتبط با شهادت مجازی

هرچند که در بحث شهادت مجازی گفته شد که عدم رعایت «شرط مواجهه» از معایب دادرسی الکترونیک می‌باشد؛ اما باید توجه داشت که در مواردی که کم نیز نیستند، دادرسی الکترونیک می‌تواند در این بعد دارای مزایایی باشد. یعنی گاهی شهادت به دلیلی که ذیلاً می‌آید، نمی‌تواند حضوری صورت گیرد و دادرسی الکترونیک، شهادت غیرحضوری را میسر می‌کند و مانع متوقف شدن دادرسی می‌شود (Casey et al, 2018: 45).

به موجب قاعده ۱۵ آیین دادرسی فدرال آمریکا، بحث شده که اصل بر شهادت حضوری است جز در موارد استثنایی که این موارد استثنایی نیز در پرونده‌های مختلف بررسی شده است. یکی از این موارد «حمایت از شاهد» می‌باشد. پرونده‌هایی وجود دارد که در آنها بر مبنای دلایل حمایت از شاهد که عموماً نیز اطفال می‌باشند، شهادت مجازی پذیرفته شده است. در اکثر این پرونده‌ها شهادت مجازی، علی‌رغم عدم رعایت شرط مواجهه، به دلیل «حمایت از طفل» پذیرفته شده است (Berghs et al, 2018: 77).

مطمئناً مزایایی در حضور فیزیکی شاهدان و ارزیابی راستی شهادتشان وجود دارد، اما این مزایا با صرفه‌جویی در هزینه، زمان و حصول دستیابی با استفاده از ارتباطات دیجیتالی شهادت، کنار گذاشته خواهد شد. تا زمانی که امکان استفاده از تصاویر و فیلم‌های دیجیتال در هر زمان و مکان وجود دارد، مردم نمی‌خواهند فاصله زمانی و مکانی را برای حضور در یک جلسه دادرسی طی کنند، چراکه تقریباً در هر زمان و مکانی، و بدون تقریباً هیچگونه هزینه حمل و نقلی می‌توانند حاضر شوند و شهادت دهند (Drewer & Ellermann, 2018: 143).

به‌دلیل راحتی و تقریباً بدون هزینه بودن حفظ تصاویر در قالب دیجیتال و امکان انتقال سریع آنها در مسافت‌های

باعث می‌شود یا حرکات غیرمنتظره با مشاهده چند باری فیلم امکان‌پذیر می‌شود. در واقع ممکن است صفحه نمایش به طور مؤثرتری شواهدی را ارائه دهد (Tracol, 2018: 150).

بازجویی از شاهدان در جریان یک محاکمه مجازی، می‌تواند به شکل مناسبی مدیریت شود. آن‌ها معمولاً به وسیله ویدئو کنفرانس، در زمان و مکانی مناسب، معمولاً در خانه یا محل کارشان، برای ارائه شهادت تحت بازجویی و پرسش قرار می‌گیرند. ممکن است بازجو هزاران فرسنگ از شاهد فاصله داشته باشد، تنها چیزهایی که نیاز است، کارمند ادای سوگند دادگاه، و دستگاه ضبط شهادت است و حتی اگر وکیل رضایت دهد، خود کارمند ادای سوگند نیز ممکن است در جای دیگری باشد. نوار ضبط شده ویدئویی از شهادت می‌تواند در جلسه دادرسی مورد استفاده قرار گیرد. در این حالت هیچ برگه استشهادی وجود نخواهد داشت. امکان مشاهده شهادت قبلی شاهد، به راحتی برای هم شاهد و هم وکیل امکان‌پذیر خواهد بود. این فرصت به وکلا اجازه می‌دهد تا خودشان را بهتر آماده کنند و از بررسی شهادت شهود به نتایج مؤثر و کارآمدی برسند (Avveduto et al., 2018: 164).

۵- شرایط شهادت شهود به صورت مجازی

قانون‌گذار ایرانی در ماده ۱۸۶ قانون مجازات اسلامی و همچنین تبصره ۲ ماده ۲۰۴ قانون آیین دادرسی کیفری شکل جدیدی از شهادت یا همان شهادت از راه دور را مورد شناسایی قرار داده است. به نظر می‌رسد با توجه به شرایطی (علاوه بر شرایط شاهد و موضع شهادت) که برای شهادت از راه دور در نظر گرفته شده است، این نوع از شهادت به عنوان یک حکم استثنائی مورد پذیرش قرار گرفته است. با در نظر گرفتن مفاد ماده ۱۸۶ ق.م.ا، شهادت از راه دور به دو دسته شهادت الکترونیکی و شهادت کتبی غیرالکترونیکی تقسیم می‌شود. مع الوصف با در نظر گرفتن مفاد مواد فوق، برای اعتبار شهادت از راه دور چند شرط مهم لازم است:

اول این‌که، حضور شاهد متعذر باشد. باید عنایت داشت که هرگاه شاهد برای عدم حضور خود در دادسرا و یا دادگاه عذر موجهی نداشته باشد به دستور مقامات قضایی مربوطه حسب مورد جلب خواهد شد (مفاد تبصره ۱ ماده ۲۰۴ ق.آ.ک و ماده ۳۲۰ ق.آ.د.ک). اما در زمانی که شاهد عذر موجهی برای عدم

باعث می‌شود یا حرکات غیرمنتظره با مشاهده چند باری فیلم امکان‌پذیر می‌شود. در واقع ممکن است صفحه نمایش به طور مؤثرتری شواهدی را ارائه دهد (Tracol, 2018: 150).

بازجویی از شاهدان در جریان یک محاکمه مجازی، می‌تواند به شکل مناسبی مدیریت شود. آن‌ها معمولاً به وسیله ویدئو کنفرانس، در زمان و مکانی مناسب، معمولاً در خانه یا محل کارشان، برای ارائه شهادت تحت بازجویی و پرسش قرار می‌گیرند. ممکن است بازجو هزاران فرسنگ از شاهد فاصله داشته باشد، تنها چیزهایی که نیاز است، کارمند ادای سوگند دادگاه، و دستگاه ضبط شهادت است و حتی اگر وکیل رضایت دهد، خود کارمند ادای سوگند نیز ممکن است در جای دیگری باشد. نوار ضبط شده ویدئویی از شهادت می‌تواند در جلسه دادرسی مورد استفاده قرار گیرد. در این حالت هیچ برگه استشهادی وجود نخواهد داشت. امکان مشاهده شهادت قبلی شاهد، به راحتی برای هم شاهد و هم وکیل امکان‌پذیر خواهد بود. این فرصت به وکلا اجازه می‌دهد تا خودشان را بهتر آماده کنند و از بررسی شهادت شهود به نتایج مؤثر و کارآمدی برسند (Avveduto et al., 2018: 164).

علاوه بر این، صحبت‌های غیرمرتبط شهود را می‌توان از نوار ویدئویی ضبط شده حذف کرد، به نحوی که هیچ صحبت بی‌فایده و غیرمرتبط از شاهدین در فیلم نباشد. این مسأله به صرفه‌جویی در زمان کمک می‌کند. وکیل می‌تواند نوار شهادت را بارها مورد بازبینی قرار داده و قسمت‌هایی را که به نظر کاربردی می‌آید جمع‌آوری کرده تا در دادگاه ارائه دهد. در ایالات متحده، تحقیقاتی بر روی استفاده کنندگان ویدئوکنفرانس در زمان‌های مختلف انجام شده است. به‌طور کلی، قضات مشتاق به استماع اظهارات از طریق ویدئو کنفرانس بودند. آن‌ها عنوان می‌کردند که رسیدگی به پرونده‌ها در چنین شرایطی نسبت به شرایط سنتی شتاب بیشتری می‌گیرد. از نظر آنها در چنین شرایطی (استفاد از ویدئو کنفرانس) پیشرفت در رسیدگی به یک پرونده با سرعت بیشتری همراه بود (تأخیر کمتری در آوردن مظنون به جلسه دادگاه وجود دارد)، در عین حال از نظر آنها، استفاده از ویدئو

اعتبار اظهارات وی نیاز به بررسی ویژه دارد که در ادامه به آن می‌پردازیم.

جهت احراز هویت شخص شاهد در خصوص استماع شهادت الکترونیکی کتبی و الکترونیکی صوتی - تصویری زنده و یا ضبط شده ماده ۶۹۵ ق.آ.دک مقرر می‌دارد «به کارگیری سامانه‌های ویدئو-کنفرانس و سایر سامانه‌های ارتباطات الکترونیکی به منظور تحقیق از اصحاب دعوا، اخذ شهادت از شهود... در صورتی مجاز است که احراز هویت، اعتبار اظهارات فرد مورد نظر و ثبت مطمئن سوابق صورت پذیرد».

این ماده در راستای اعتبار بخشی به اظهارات شهود، مقرر داشته است که هویت فرد مورد نظر، باید احراز شود؛ یعنی مشخص شود فردی که از طریق الکترونیکی شهادت می‌دهد واقعاً هویت شخص معرفی شده به‌عنوان شاهد را دارد. هنگامی که شهادت به‌صورت صوتی-تصویری زنده انجام شود، مشکلی در تعیین هویت شخص شهادت‌دهنده پیش نخواهد آمد. بدین صورت که دادگاه به علت ارتباط صوتی-تصویری مستقیمی که با شاهد دارد، با سؤالاتی که از شخص شاهد می‌پرسد، هویت وی را احراز خواهد کرد. منتها هنگامی که شهادت الکترونیکی به‌صورت صوتی-تصویری ضبط شده و یا کتبی به دادگاه ارائه می‌شود، کیفیت شهادت مذکور و دیگر اسناد هویتی ارائه شده برای معرفی شاهد در دادگاه و یا دادسرا باید به‌گونه‌ای باشد که هویت شخص مورد نظر را تعیین نماید. در همه موارد فوق باید اسناد هویتی شخص شاهد توسط استنادکننده به شهادت به دادگاه و یا دادسرا تحویل داده شده و ضبط در پرونده شده باشند.

هنگامی که شاهد از طریق الکترونیکی و از راه دور به ادای شهادت می‌پردازد ماده فوق نیز مقرر داشته است که باید «... اعتبار اظهارات فرد مورد نظر و ثبت مطمئن سوابق صورت پذیرد». در خصوص اعتبار اظهارات شخص شاهد باید گفت که اعتبار اظهارات شاهد در دو سطح متفاوت مدنظر قرار می‌گیرد: ۱- اعتبار اظهارات وی به‌عنوان شهادت: بدین صورت که اظهارات شاهد باید دارای شرایط شهادت از جمله همراه با علم و یقین بودن، در صورت تعدد شهود، مفاد اظهارات شهود همسان باشد، مطابقت اظهارات شاهد با موضوع دعوا احراز شود و در نهایت اظهارات شاهد روشن و

حضور دارد و نیز امکان حضور مقامات قضایی در نزد وی وجود ندارد، دادگاه و دادسرا می‌توانند اظهارات آن‌ها را به‌صورت از راه دور استماع نماید. دومین شرط اعتبار شهادت از راه دور این است که دلیل پرونده منحصر به شهادت شهود و مطلعان نباشد (مفاد تبصره ۲ ماده ۲۰۴ ق.آ.د.ک). سومین شرط برای اعتبار شهادت از راه دور این است که شرایط شاهد و شهادت حسب مورد احراز شود (مفاد ماده ۱۸۶ ق.م.ا). چهارمین شرط اعتبار شهادت از راه دور، صحت انتساب شهادت به شاهد احراز شود (مفاد ماده ۱۸۶ ق.م.ا).

۶- آثار شهادت شهود به‌صورت مجازی

در قانون آیین دادرسی کیفری، رسیدگی به شهادت الکترونیکی «از راه دور»، ذیل قوانین دادرسی الکترونیکی تعریف شده است. این قانون در تبصره ۲ ماده ۲۰۴ ق.آ.د.ک بیان داشته است: «در صورتی که دلیل پرونده منحصر به شهادت شهود ...، تحقیق از آنان می‌تواند به‌صورت الکترونیکی و با رعایت مقررات راجع به آیین دادرسی الکترونیکی به عمل آید». با توجه به همین تبصره، آیین رسیدگی به شهادت الکترونیکی در هر سه صورت کتبی، صوتی - تصویری زنده و صوتی - تصویری ضبط شده با عنایت به مواد ۶۴۹ الی ۶۶۳ ق.آ.د.ک تحت عنوان دادرسی الکترونیکی ارائه خواهد شد».

در صورتی که هر یک از اصحاب دعوا یا دادستان حسب مورد، بخواهد از شهادت شهود به‌عنوان ادله استفاده نماید، اقدام به حاضر کردن شاهد در جلسه دادرسی برای ادای شهادت حضوری می‌نمایند اما در صورتی که این امر انجام نشود، دادگاه به اقتضای امر، شهود را احضار یا جلب می‌نماید (تدین، ۱۳۸۸: ۳۴۶). اما اگر هریک از شهود با وجود داشتن یک عذر موجه، نتواند در دادگاه حضور پیدا کند و علاوه بر این، عذر وی قابل برطرف شدن نباشد، دادگاه شهادت وی را از راه دور و به‌صورت الکترونیکی استماع می‌کند. در صورتی که شهادت به‌صورت الکترونیکی بیان گردد، روند دادرسی به این نحو است که شاهد ابتدا اتیان سوگند می‌نماید و سپس محتوای شهادت خود را به‌صورت الکترونیکی بیان می‌کند. از آنجایی که ادای شهادت به‌صورت الکترونیکی، در دادگاه و محضر قاضی انجام نمی‌گردد، احراز هویت شاهد و

مكلفاند تضمینات کافی را حسب مورد برای حفظ، ثبت و ضبط شهادت الکترونیکی در نظر بگیرند؛ که از آن جمله است استفاده از لوح‌های فشرده و همچنین استفاده از امضای الکترونیکی و پست الکترونیک، حسب مورد برای ثبت سوابق شهادت الکترونیکی صوتی-تصویری زنده و یا ضبط شده و همچنین شهادت الکترونیکی کتبی (ماده ۶۵۶ ق.آ.د.ک).

در خصوص ارزش اثباتی شهادت الکترونیکی که از طریق سامانه‌های ویدئو-کنفرانس و سایر سامانه‌های ارتباطات الکترونیکی صورت می‌گیرد، تبصره ۱ ماده ۶۵۵ ق.آ.د.ک مقرر کرده است که «در کلیه مراحل تحقیق و رسیدگی حقوقی و کیفری و ارائه خدمات الکترونیک قضایی، نمی‌توان صرفاً به لحاظ شکل و یا نحوه تبادل اطلاعات الکترونیکی، از اعتبار بخشیدن به محتوا و آثار قانونی آن خودداری نمود...». در این ماده مقامات قضایی دادسرا و دادگاه حسب مورد مكلفاند شهادتی که شاهد به صورت الکترونیکی انجام داده است را معتبر بدانند و البته این تکلیف مقامات قضایی به ترتیب اثر دادن به شهادت الکترونیکی، با توجه به صدر ماده ۶۵۵ ق.آ.د.ک در صورتی است که «صورت الکترونیکی شهادت و یا محتوای الکترونیکی آن، حسب مورد با رعایت ساز و کارهای امنیتی پیش‌بینی شده در مقررات دادرسی الکترونیکی باشد». در صورتی که شهادت الکترونیکی با رعایت و احراز کلیه شرایط خاص شهادت الکترونیکی و همچنین احراز شرایط عمومی شهادت و شاهد باشد، در این صورت، با توجه به مواد ۱۷۵ ق.م.ا، شهادت فوق شهادت شرعی محسوب خواهد شد و در صورتی که شاهد واجد شرایط شهادت نباشد، شهادت وی در حد اماره قضایی برای دادگاه معتبر خواهد بود و در صورتی که شرایط شهادت و یا شرایط خاص شهادت الکترونیکی وجود نداشته باشد شهادت فوق شهادت تلقی نشده و دادگاه می‌تواند آن را برای مزید اطلاع حسب مورد استماع نمایند. در هر صورت میزان تأثیر و ارزش شهادتی که واجد شرایط شهادت شرعی نباشد، در شکل‌گیری علم قاضی با دادگاه است.

قوه قضائیه موظف است کلیه امکانات لازم برای ادای شهادت الکترونیکی را هنگامی که شهادت الکترونیکی

بدون ابهام باشد. در صورتی که اظهارات شاهد ویژگی‌های فوق را نداشته باشد، اعتبار نخواهد داشت؛ ۲- اصالت طریق انجام شهادت الکترونیکی: بدین صورت که وسایل و سامانه‌های الکترونیکی که شهادت از طریق آنها صورت می‌پذیرد به قدری ایمن، معتبر و قابل اعتماد باشند که قابل جعل شدن، هک شدن و یا دخل و تصرف دیگر نباشند و به صورت شایسته شهادت الکترونیکی را به شاهد منتسب کند (فراهانی، ۱۳۸۶: ۸۵). در این سطح معمولاً با صدور قرار کارشناسی، اصالت وسایل و سامانه‌های الکترونیکی و صحت انتساب آن به شاهد احراز خواهد شد. هنگامی که شهادت الکترونیکی به صورت کتبی باشد، اثبات اصالت آن از طریق تشخیص امضای الکترونیکی صورت خواهد پذیرفت. در ادای شهادت الکترونیکی کتبی، معمولاً از پست الکترونیکی که امنیت بالایی نیز دارد استفاده می‌شود. در خصوص احراز اصالت دیگر طرق شهادت الکترونیکی، حسب مورد کارشناسان مربوطه با توجه به تکنیک‌های فنی و دیگر نرم‌افزارهای تشخیص اصالت وسایل و سامانه‌های ارتباطات الکترونیکی و همچنین با توجه به طرق اثبات اصالت وسایل و سامانه‌های ویدئویی صوتی-تصویری، به احراز اصالت سامانه‌های فوق، حسب مورد و احراز صحت انتساب شهادت‌های مذکور به شاهد می‌پردازند. از طرف دیگر در خصوص انجام شهادت به صورت الکترونیکی، باید گفت که شهادت شاهد به عنوان شهادت الکترونیکی در صورتی معتبر خواهد بود که شرایط شاهد به اثبات برسد. در صورتی که شرایط شاهد حسب مورد برای وی احراز نشود، شهادت وی به عنوان شهادت شرعی معتبر نبوده و صرفاً در حد یک اماره قضایی ممکن است مدنظر دادگاه قرار بگیرد (مهجری، ۱۳۸۲: ۱۵۱).

امر دیگری را که قانون‌گذار جهت حفظ ارزش و اعتبار شهادت از راه دور مقرر داشته است، ثبت مطمئن سوابق شهادت از راه دور است که در این زمینه باید مفاد شهادت الکترونیکی و اسناد هویتی شاهد به صورت مطمئن و با امنیت بالایی ثبت شوند و ضبط در پرونده گردند تا در صورت نیاز، امکان کنترل و بازخوانی آنها در کلیه مراحل رسیدگی وجود داشته باشد. در این زمینه مقامات قضایی

طرفین دعوا در راستای جرح و تعدیل و نفی اعتبار و یا اعتبار شهادت از راه دور به دفاع از خود بپردازند و این مهم اعم از آن است که خطر جانی و... برای شاهد وجود داشته باشد و یا نداشته باشد. این نتیجه نیز ناشی از اصل توافقی بودن دعاوی و حق آگاهی اصحاب دعوا بر ادله‌ای که علیه آنها ابراز می‌شود و نیز حق تدارک ابزارهای دفاعی در برابر آن ادله است. همچنین نباید از نظر دور داشت که متهم در پرتو اصل برائت، باید از حداکثر حقوق دفاعی در راستای دفاع از خود بهره‌مند گردد. در شهادت به صورت کلی و شهادت از راه دور، شائبه خطر جانی برای شاهد، در هر صورت مانع از آن نخواهد بود که اطلاعات هویتی و مفاد شهادت و منبع اطلاعاتی شهادت به اصحاب دعوا و به ویژه متهم در پرونده‌های کیفری داده نشود. کما اینکه در شهادت از راه دور، به دلیل عدم حضور شاهد در دادگاه و معلوم نبودن مکان وی برای اصحاب دعوا، امکان حفظ شاهد از خطر جانی و... توسط نیروهای انتظامی و نظامی و... تا حدودی راحت‌تر از هنگامی است که شاهد در دادگاه حضور دارد. به هر حال آنچه اهمیت دارد، حق اصحاب کلیه دعاوی، به ویژه متهمان پرونده‌های کیفری، در توسل به کلیه طرق و ابزارهای قانونی و شرعی برای جرح و تعدیل شاهد و اعتبار و عدم اعتبار شهادت از راه دور است؛ که لازمه آن نیز، معرفی شخص شاهد و احراز هویت آن و ارائه مفاد گواهی و منبع اطلاعات شهادت از راه دور به اصحاب دعوا می‌باشد (خدادادی، ۱۳۹۵: ۳۳-۵۶).

نتیجه‌گیری

از آنجایی که در دادرسی الکترونیک افراد دخیل در دادرسی در جلسه دادگاه حضور مجازی دارند، شهادت آنان را نیز می‌توان شهادت در محکمه محسوب کرد؛ حتی اگر قائل به حجیت شرعی شهادت الکترونیکی نباشیم مطابق دیدگاه برخی از فقها، در صورتی که شهادت شهود سایر شرایط حجیت شهادت را داشته باشد هرچند نزد قاضی اداء نشود دارای حجیت است. لذا در صورتی که با شهادت الکترونیکی برای قاضی اطمینان و علم شخصی حاصل شود دادگاه می‌تواند بر مبنای آن رأی را صادر نماید. علاوه بر این، با وجود پذیرش شهادت کتبی در فقه و حقوق امامیه، مشکلی برای شهادت

به‌عنوان دلیل اثبات دعوا ارائه شده است، جهت احراز و تشخیص هویت، اصالت، شرایط شاهد و شهادت و شهادت الکترونیکی، صحت انتساب و ثبت مطمئن سوابق فراهم نماید (مواد ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸ و ۶۵۹ ق.آ.د.ک). امروزه این تشکیلات در سطح گسترده‌ای در تشکیلات دادگستری‌های کشور فراهم آمده است که امکان انجام کلیه امور قضایی از راه دور، از جمله ادای شهادت از راه دور را فراهم کرده است. هنگامی که برای اثبات دعوا، تعدد شهود لازم است و یا تعدد شهود وجود دارد و به صورت کلی، هنگامی که شهادی باید به ادای شهادت بپردازد، در صورتی که کلیه شرایط مقرر برای شاهد، شهادت و شهادت الکترونیکی وجود داشته باشد، همه شهود می‌توانند به صورت الکترونیکی شهادت دهند؛ بدون اینکه الکترونیکی بودن صورت شهادت آنها، تأثیری از حیث ضعف و یا قوت اثبات جرم و یا حقوق مالی و مادی دعوا حسب مورد در دعاوی کیفری و یا مدنی داشته باشد (تبصره ماده ۶۵۵ ق.آ.د.ک). شهادت کتبی غیرالکترونیکی نیز، با توجه به مطالب فوق، در صورتی که حسب مورد شرایط شاهد، شهادت و شرایط خاص شهادت از راه دور وجود داشته باشد، در صورت احراز هویت شاهد، اصالت و صحت انتساب آن به شاهد، حسب مورد شهادت شرعی و یا شهادت غیرشرعی تلقی شده و ارزش اثباتی دیگر اشکال شهادت را اعم از حضوری و از راه دور خواهد داشت؛ بدون اینکه از راه دور بودن و یا کتبی بودن آن، تأثیری در ارزش اثباتی آن در دعاوی، اعم از کیفری و حقوقی داشته باشد.

آنچه شایسته است در ادامه این بحث به آن پرداخته شود، حق اصحاب دعوا بر جرح و تعدیل شاهد و دفاع از اعتبار و عدم اعتبار شهادت از راه دور است. اصحاب دعوا اعم از دعاوی کیفری و حقوقی، حقوق خود را بر جرح و تعدیل شاهد در شهادت از راه دور حفظ خواهند کرد. مقامات قضایی مربوطه، حسب مورد پس از احراز هویت شاهد و صحت انتساب شهادت به شاهد و احراز دیگر شرایط شهادت از راه دور، باید مفاد شهادت و اسناد هویتی شخص شاهد و منبع اطلاعاتی که شاهد، شهادت خود را بر آن استوار کرده است را به طرفین دعوا عرضه بدارند، تا حسب مورد،

تعارض منافع: تدوین این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: کلیه نویسندگان به صورت برابر در تهیه و تدوین پژوهش حاضر مشارکت داشته‌اند.

تشکر و قدردانی: از تمامی کسانی که در نگارش این اثر یاری رسانده‌اند، سپاسگزاری می‌شود.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی سامان یافته است.

منابع و مأخذ

الف. منابع فارسی

- اخوان فرد، مسعود و شهیدی صادقی، رضا (۱۳۹۹). «بررسی تطبیقی استماع شهادت شهود در داوری فضای مجازی در نظام‌های داوری امریکا، اروپا و ایران». نشریه حقوق خصوصی/حرار، ۱ (۲): ۲۳-۴۳.

- تدین، عباس (۱۳۸۸). *تحصیل دلیل در آیین دادرسی کیفری*. تهران: بنیاد حقوقی میزان.

- جلالی فراهانی، امیرحسین (۱۳۸۶). «استنادپذیری ادله الکترونیکی در امور کیفری». *مجله فقه و حقوق*، ۱۵ (۱): ۸۵-۱۱۵.

- خدادادی، ابوالقاسم و خالدی، علی (۱۳۹۵). «شهادت از راه دور (تحلیل ماده ۱۸۶ قانون مجازات اسلامی)». *مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی*، ۷ (۱): ۳۳-۵۶.

- زراعت، عباس (۱۳۸۸). *ادله اثبات دعوا*. کاشان: قانون مدار.

- سبزواری، سید عبدالاعلی (۱۴۱۳). *مهذب الاحکام فی بیان حلال والحرام*. جلد بیست و هفتم، قم: المنار.

- کاشف الغطاء، شیخ محمدحسین (بی‌تا). *تحریر المجله*. جلد چهارم، قم: مؤسسه الامام الصادق علیه السلام.

- مغنیه، محمدجواد (۱۴۲۵). *فقه الامام جعفر الصادق (ع)*. جلد پنجم، چاپ دوم، قم: مؤسسه السبطين العالمیه.

شهود در دادرسی الکترونیکی وجود نخواهد داشت بلکه شهود شهادت خود را علاوه بر ادای آن به صورت آنلاین به صورت مکتوب نیز برای دادگاه ارسال می‌نمایند. نکته مهمی که در این جا باید به آن عنایت داشت این است که شهادت شهود به صورت مجازی در قامت یک حکم استثنائی مورد پذیرش قرار گرفته است. زیرا با توسل به اصول عدالت و نیز مبانی نظام حقوقی ایران، اصل بر این است که شهادت شهود به صورت حضوری انجام شود. در نتیجه باید عنایت داشت که در فضای عمل، چنانچه وضعیت تعارض، تراحم، سکوت یا اجمال حادث شود، با توجه به استثنائی بودن ماهیت شهادت شهود مجازی، باید متوسل به تفسیر مضیق شد. همچنین باید عنایت داشت که برای دلیل در معنای اخص قلمداد نمودن شهادت شهود به صورت مجازی شرایط متعددی وجود دارد که در صورت فقدان هریک از شرایط مزبور، شهادت مزبور در قامت یک اماره قضایی قابل استناد خواهد بود. همچنین با توجه به عدم لزوم تفریق میان شهود در دادرسی اسلامی احتمال ارتباط شهود در دادرسی الکترونیک، خدش‌های بر اصل دادرسی وارد نخواهد ساخت. یکی از حوزه‌های دادرسی الکترونیک در حقوق ایالات متحده آمریکا، حوزه شهادت مجازی محسوب می‌شود. در رویه قضایی این کشور در بسیاری از دادگاه‌ها، شهادت شاهدان در هر نقطه‌ای از کشور یا خارج از کشور از طریق شهادت مجازی و با استفاده از روش‌های ویدئو کنفرانس زنده، نوار ویدئویی ضبط شده و کنفرانس تلفنی پذیرفته می‌شود. در کشور ایران تاکنون جلسه دادرسی مجازی تشکیل نشده است. پیشنهاد می‌شود تشکیل دادگاه مجازی به صورت آزمایشی در برخی از دادگاه‌ها در مورد برخی از پرونده‌های کم‌اهمیت اجرا شود و با تجهیز دادگاه یا به سیستم‌های مورد نیاز با ضریب امنیتی بالا، رسیدگی آنلاین حداقل برای برخی از اصحاب دعوا که به دلیل بعد مسافت، زندانی بودن و... حضور در داگاه برایشان هزینه دارد، اجرایی شود.

ملاحظات اخلاقی: در تمام مراحل نگارش پژوهش حاضر، ضمن رعایت اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

- Lageson, S (2020). *Digital Punishment: Privacy, Stigma, and the Harms of Data-Driven Criminal Justice*. Oxford: Oxford University Press.

- Mason, S & Seng, D (2017). *Electronic Evidence*. London: University of London. Institute of Advanced Legal Studies.

- Neubauer, D & Fradella, H (2015). *America's Courts and the Criminal Justice System*. Washington: Cengage Brain.

- Salamone, C (1987). "Videotaped Trial Court Proceeding: The Potential Effect on Appellate Review of Credibility Determinations". *Nova Law Review*, 11: 1582-1602.

- Toussiant, E (2000). "Minnesota Court of Appeals Hears Oral Argument via Interactive Teleconferencing Technology". *the Journal of Appellate Practice and Process*, 2: 386-406.

- Tracol, X (2018). *Electronic Evidence in Criminal Trials: The Use of PowerPoint Presentations by Prosecutors and Attorneys in the Courtroom*. London: Springer.

- Tran, Q (2022). *Electronic Evidence in Civil and Commercial Dispute Resolution: A Comparative Perspective of UNCITRAL, the European Union, Germany and Vietnam*. London: Springer.

ج. سایت‌ها

- www.makarem.ir (پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر آیت‌الله مکارم شیرازی)

- www.hashemishahroudi.org (پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر آیت‌الله هاشمی شاهرودی)

- مهاجری، علی (۱۳۸۲). شرح قانون آیین دادرسی مدنی. تهران: کتابخانه گنج دانش.

ب. منابع انگلیسی

- Avveduto, S; Conti, S; Luzi, D & Pisacane, L (2018). *The Conceptual Representation of the "Electronic Evidence" Domain*. London: Springer.

- Berghs, S; Morriss, G & Goemans-Dorny, C (2018). *Electronic Evidence: Challenges and Opportunities for Law Enforcement*. London: Springer.

- Biasiotti, M (2018). *Present and Future of the Exchange of Electronic Evidence in Europe*. London: Springer.

- Biasiotti, M; Joseph, A; Cannataci, J; Bonnici, J & Turchi, F (2018). *Handling and Exchanging Electronic Evidence Across Europe*. London: Springer.

- Casey, E (2011). *Digital Evidence and Computer Crime*. London: Elsevier.

- Casey, E; Barnum, S; Griffith, R; Snyder, J; Beek, H & Nelson, A (2018). *The Evolution of Expressing and Exchanging Cyber-Investigation Information in a Standardized Form*. London: Springer.

- Drewer, D & Ellermann, J (2018). *The Online Environment as a Challenge for Privacy and the Suppression of Crime*. London: Springer.

- Epifani, M & Turchi, F (2018). *Digital Forensic Tools Catalogue, a Reference Point for the Forensic Community*. London: Springer.

- Green, R (2009). *Electronic filling and privacy*. London: William & Mary Law School Scholarship Repository.